

XENOBIOCHEMIE - SYLLABUS VÝBĚROVÝCH PŘEDNÁŠEK

Miroslav Machala

Výzkumný ústav veterinárního lékařství

Hudcova 70

62132 Brno

tel. 533331813, 533331010

machala@vri.cz

Úvod, jednotlivé třídy cizorodých látek

PŘÍRODNÍ LÁTKY

- ❑ biogenní aminy, heterocyklické aminy, alkaloidy, peptidy, polyfenoly, přírodní barviva, terpenoidy;
- ❑ bakteriální toxiny, toxiny sinic, mykotoxiny

ANTROPOGENNÍ LÁTKY

- ❑ průmyslové kontaminanty (PCDD/Fs, PCB, PAHs, ftaláty, detergenty), pesticidy (herbicidy, insekticidy), anorganické polutanty;
- ❑ aditiva v potravinách, xenobiotika vzniklá úpravou a skladováním potravin (heterocyklické aminy, biogenní aminy);
- ❑ farmaka a jejich rezidua

Principy metabolické regulace, modulace cizorodými látkami

- indukce biosyntézy enzymů, aktivace, inhibice, fosforylace / defosforylace, stabilizace a degradace proteinů;
- hormony, růstové faktory a další cytokiny, neurotransmitery, buněčná interkomunikace (endokrinní, parakrinní, autokrinní signály; gap junction, tight junction; adheze); funkce povrchových bun. receptorů, Na⁺/K⁺, Ca²⁺ pumpy);
- intracelulární signální transdukce (proteinkinázy, fosfatázy, lipázy), intracelulární receptory; steroidní hormony a steroidní „superrodina“ receptorů, eikosanoidy a enzymy kaskády kyseliny arachidonové (PLA₂, LOX, COX, CYP);
- modulace komponent buněčného cyklu, proliferace, diferenciace, apoptóza, nekróza

Principy metabolické regulace, modulace cizorodými látkami

- XENOBIOTIKA OVLIVŇUJÍ REGULACI BUNĚČNÝCH, BIOCHEMICKÝCH A MOLEKULÁRNĚ BIOLOGICKÝCH PROCESŮ
- JEDNOTLIVÉ CIZORODÉ LÁTKY PŮSOBÍ ŘADOU MECHANISMŮ TOXICITY
- EXPOZICE VŽDY VELMI KOMPLEXNÍ SMĚSÍ DIETÁRNÍHO, ENVIRONMENTÁLNÍHO EVENT. MEDICÍNSKÉHO PŮVODU

Expozice a metabolismus xenobiotik

- farmakokinetika, příjem a vylučování xenobiotik;
- základní reakce metabolismu cizorodých látek (oxidace, redukce, hydrolýza, štěpení aromatických jader, cyklizace, konjugační reakce); 1., 2., 3. fáze biotransformace - monooxygenázy (cytochromy P450, flavinmonooxygenázy, reakční mechanismy); metody studia CYP enzymů, evoluce a polymorfismus CYP, klasifikace CYP enzymů a mezidruhové rozdíly v substrátové specifitě; význam CYP ve farmakologii, toxikologii a ekotoxikologii; reductázy, esterázy
- UDP-glukuronyltransferázy, glutathion-S-transferázy a další konjugační enzymy (sulfatace, acetylace, methylace, tvorba kyseliny merkapturové);
- „multidrug resistance“ systémy

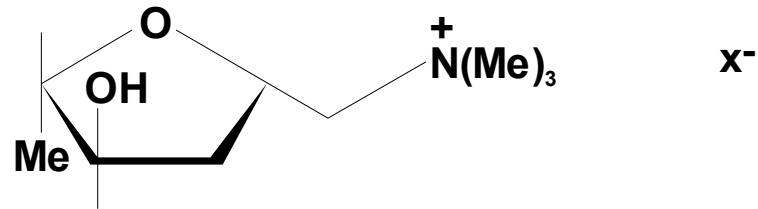
Hlavní mechanismy toxicity xenobiotik

- genotoxicita - metabolická aktivace promutagenů, vznik aduktů DNA; chromosomální aberace;
- Ah receptorem-mediovaná „dioxinová“ toxicita;
- oxidativní stres (reaktivní formy kyslíku, redoxní cyklování semichinonů, peroxidace lipidů; oxidativní poškození DNA, proteinů a cytoskeletonu);
- další receptor-dependentní mechanismy toxicity (peroxisomální proliferace, endokrinní disruptory - estrogeny, androgeny aj.);
- inhibice mitochondriálních funkcí, apoptotické procesy;
- hlavní mechanismy neurotoxicity a imunotoxicity (Ca^{2+} , AChE, apoptóza);
- poruchy metabolismu endogenních látek po expozici xenobiotiky

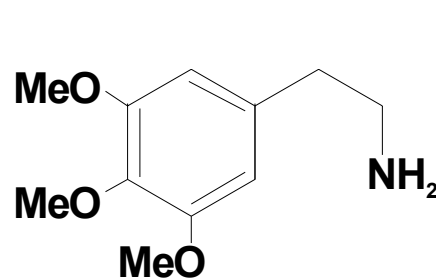
Chemická karcinogeneze, cytostatika, chemoprotektivní látky

- ❑ iniciace (genotoxické efekty), promoce karcinogeneze, biomarkery karcinomů;
- ❑ cytostatika - mechanismy účinku (antimetabolity aj. inhibitory syntézy nukleových kyselin, poškození DNA, inhibitory proteosyntézy, protinádorové účinky hormonů a jejich analogů);
- ❑ další xenobiotika v léčbě rakoviny (inhibitory signální transdukce, induktory diferenciacce a apoptózy, modulátory buněčného cyklu, inhibitory aromatázy, inhibitory získané resistance buněk, supresory imunity, chemosensibilizátory aj.);
- ❑ chemoprotektivní látky (inhibitory enzymů metabolické aktivace, antioxidanty aj.);

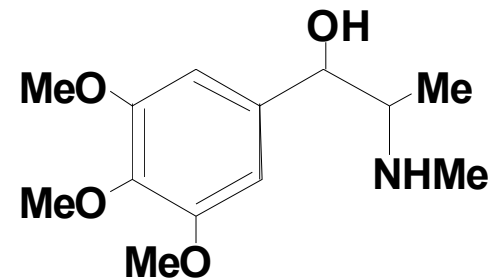
Protoalkaloidy (modifikované biogenní aminy)

muskarin

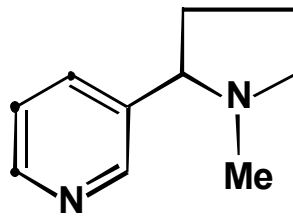
meskalin

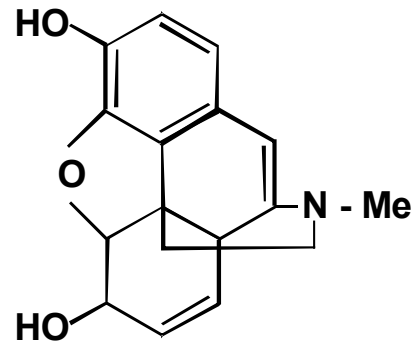
D(-)efedrin
(redukcí OH: pervitin)

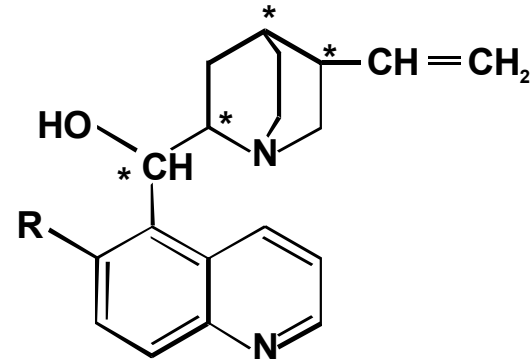
Alkaloidy

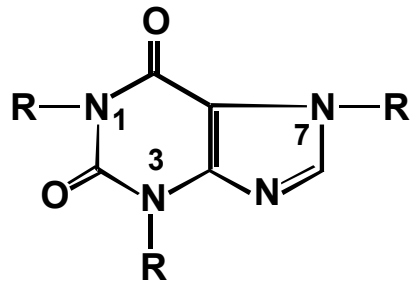
nikotin

morfin

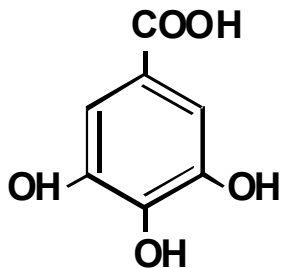

chinin (R=OMe)

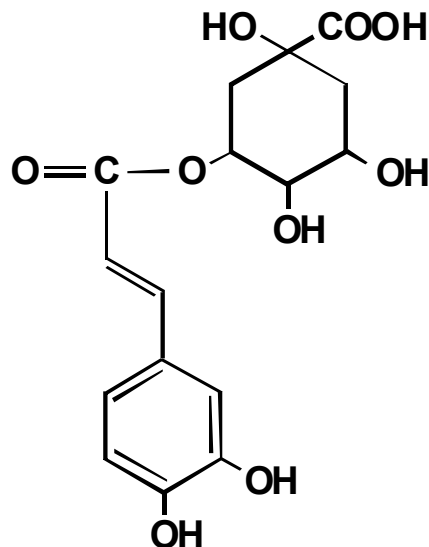

xanthiny (kofein, 1,3,7-trimethyl; theofylin, 1,3-diMe; theobromin, 3,7-diMe)

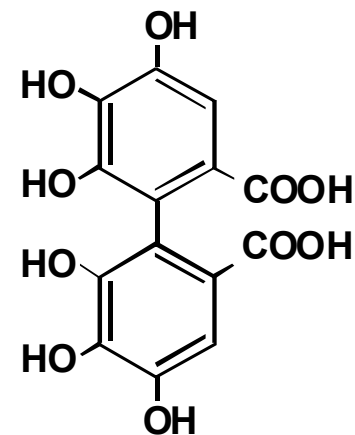
Polyfenoly

kys. gallová

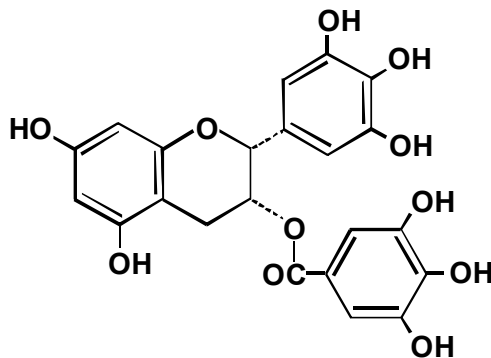

kys. chlorogenová
(depsid kys. chinové
a 3,4-dihydroxiskořicové)

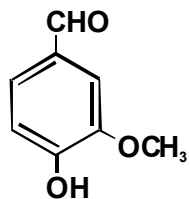

kys. ellagová
(váz. na cukry tvoří
gallotaniny)

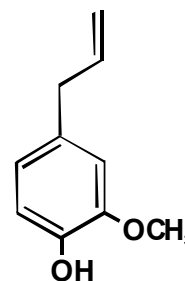
Polyfenoly

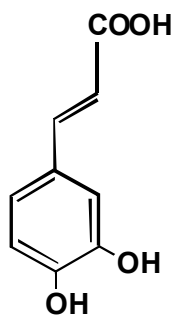
(-)-epigalokatechingalát (EGCG).

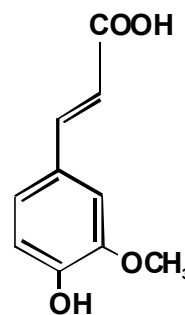
Vanilin

Eugenol

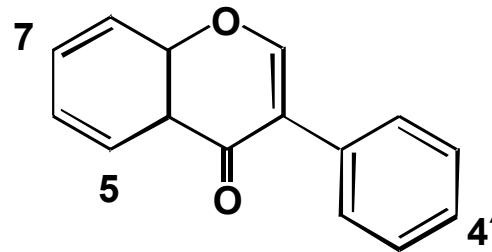

Kyselina
kofeinová

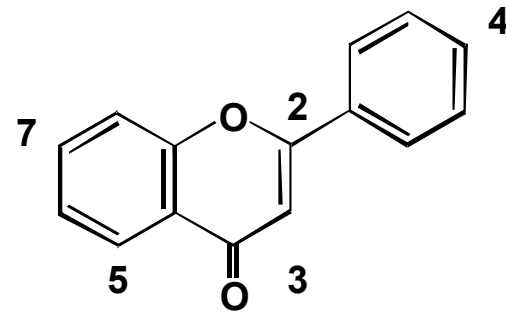

Kyselina
ferulová

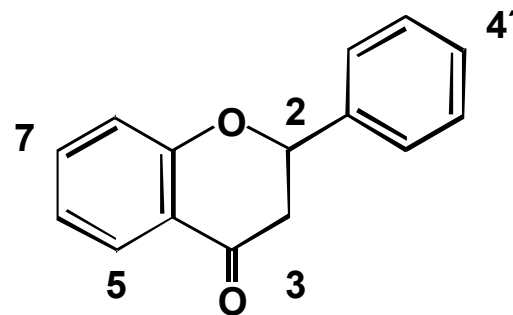
Polyfenoly: flavonoidy

Isoflavon

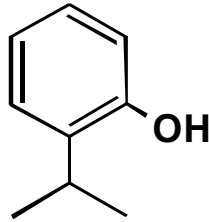

Flavon

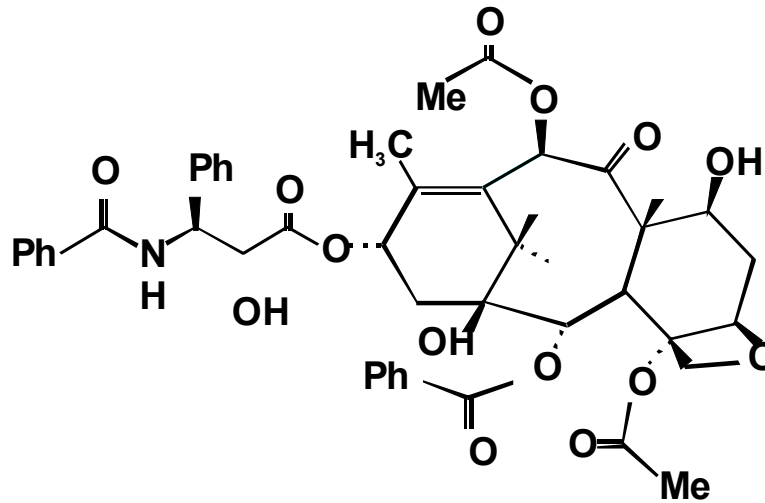

Flavanon

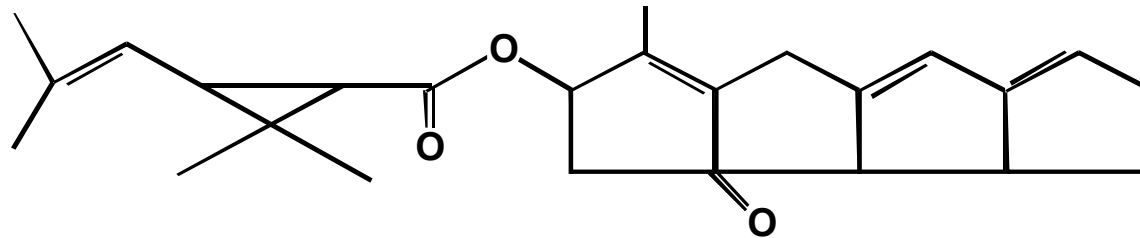
Terpenoidy

Mentol

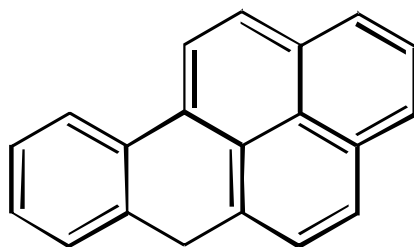

Taxol

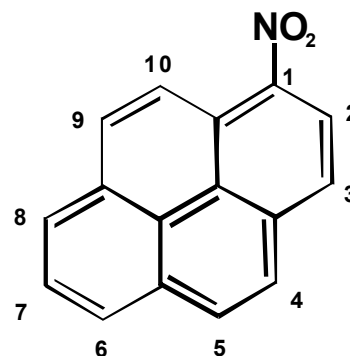

Pyrethriny

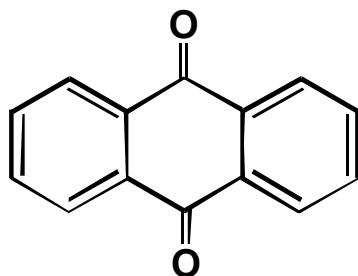
Polycyklické aromatické uhlovodíky a jejich deriváty

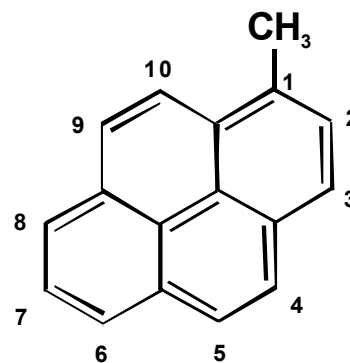
benzo[a]pyren

1-Nitropyren

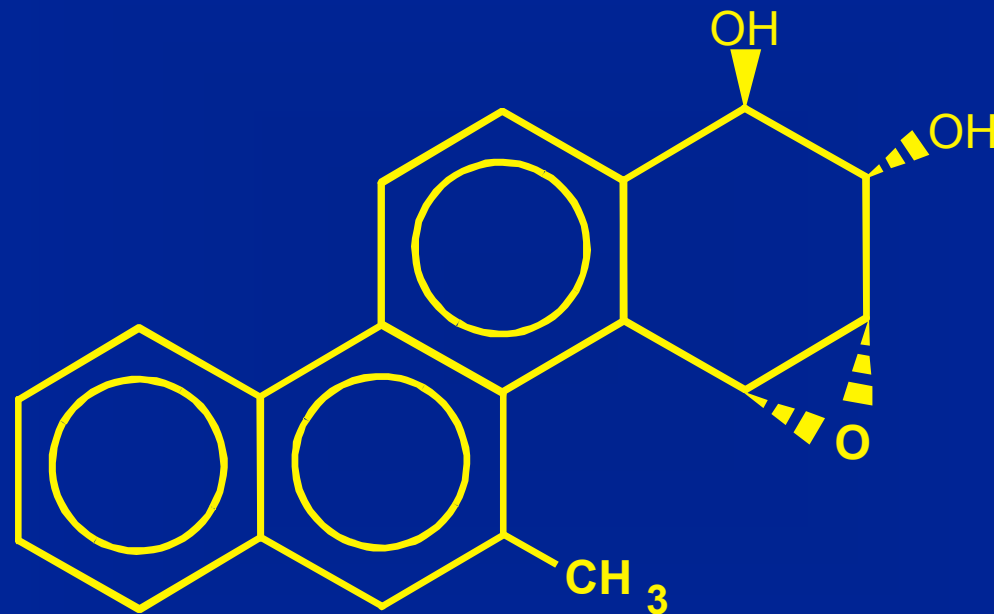

Antrachinon

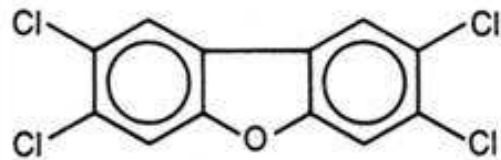
1-Methylpyren

GENOTOXICKÝ METABOLIT 5-METHYLCHRYSENU:

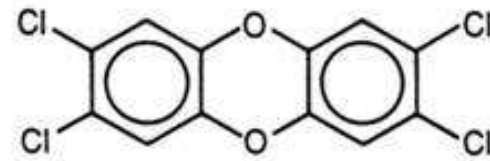

1,2-DIHYDROXY-3,4-EPOXY-5-METHYLCHRYSENE

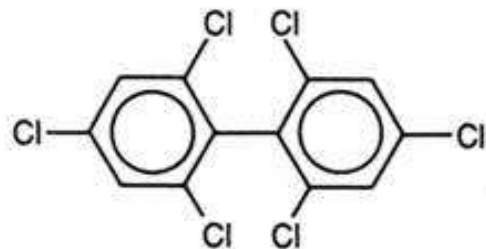
Polychlorované dibenzo-p-dioxiny, dibenzofurany a bifenyly

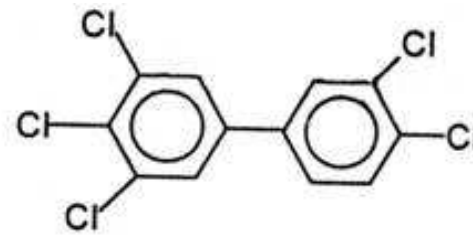
2,3,7,8-tetra-chlorodibenzofuran
(TCDF)

2,3,7,8-tetra-chlorodibenzodioxin
(TCDD)

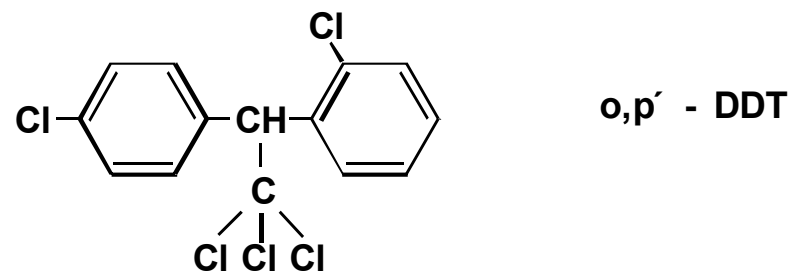
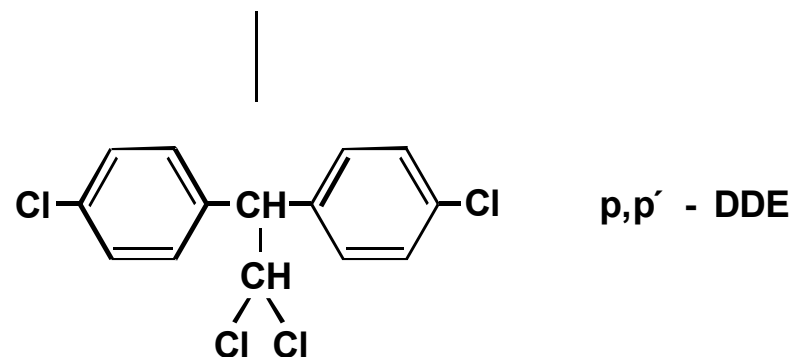
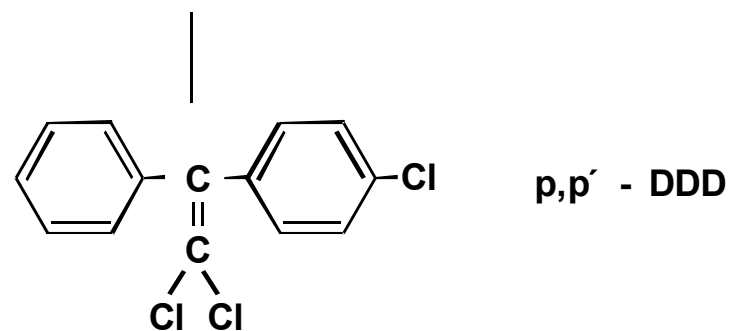
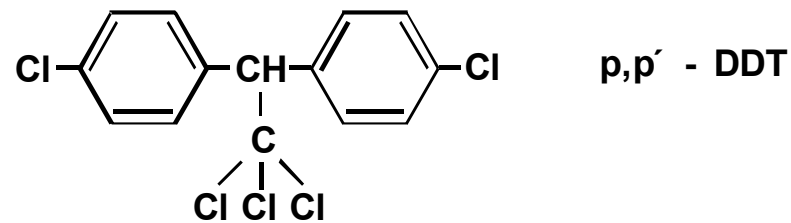
2,2',4,4',6,6'-Hexachlorobiphenyl
(Not coplanar)

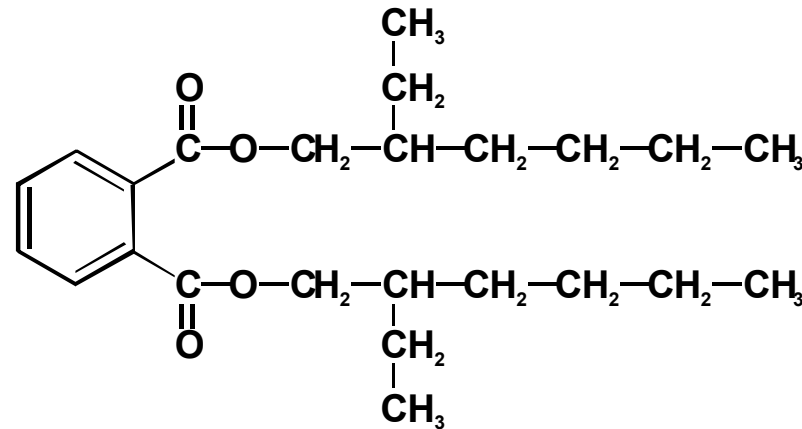
3,4,5,3',4'-pentachlorbifenyl
(PCB)

Organochlorové pesticidy a jejich residua

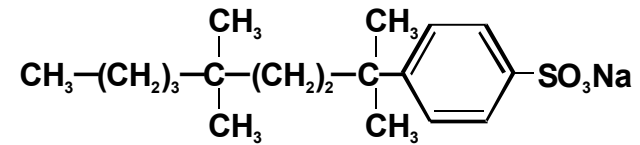

Dialkylestery kyseliny ftalové (semipersistentní sloučeniny)

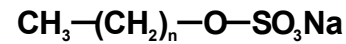

Di(2-ethylhexyl)ftalát (DEHP)

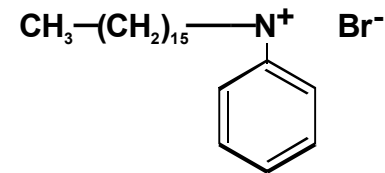
Detergenty

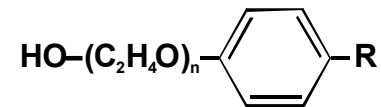
Tetrapropylénbenzensulfonan sodný

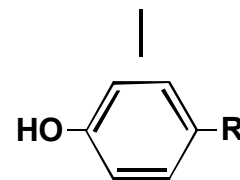
Alkylsulfonan sodný

Cetylpyridiumbromid

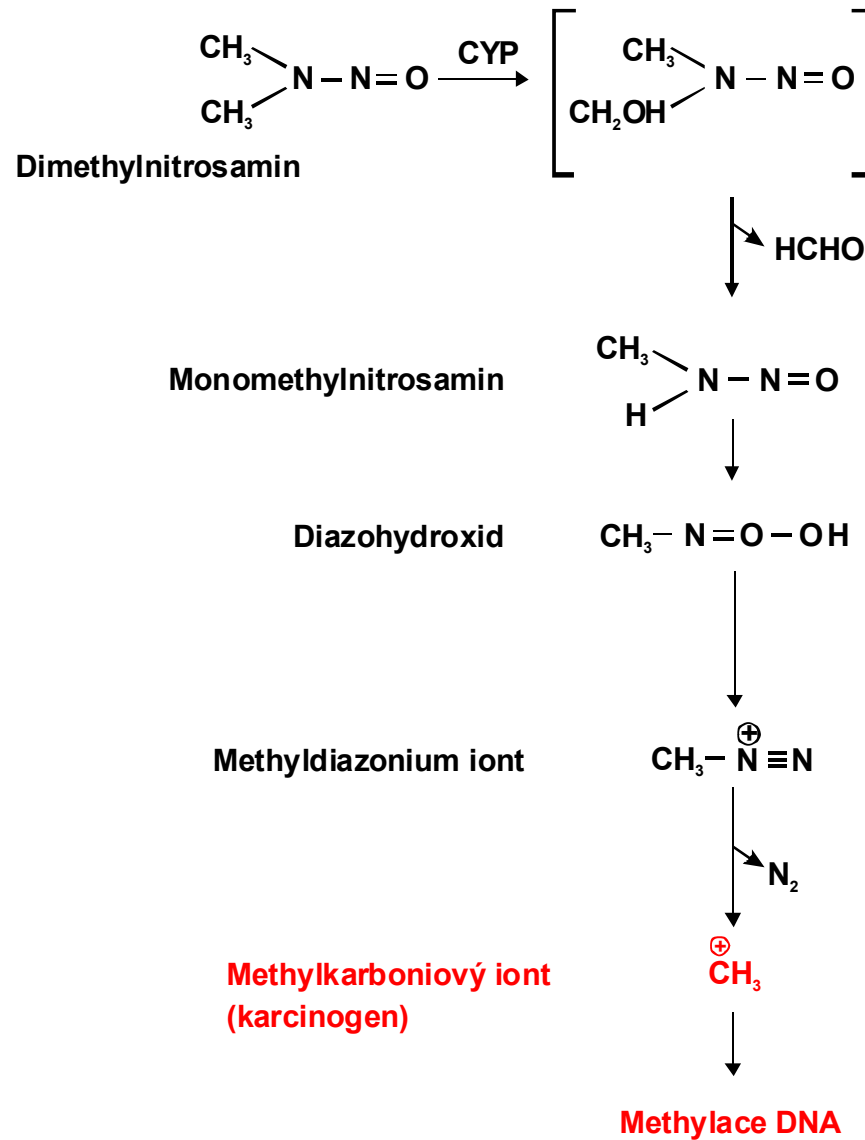

Polyglykolétery alkylovaných fenolů

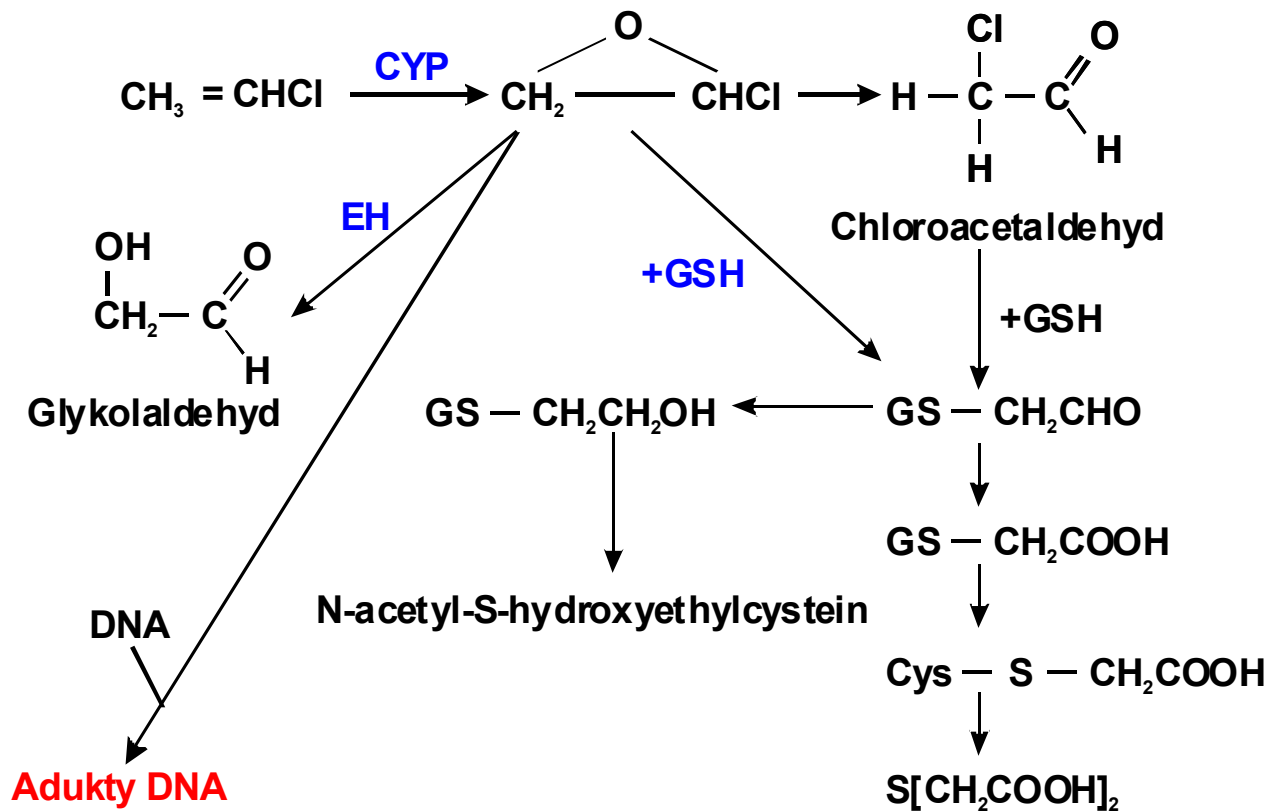

Alkylfenoly

METABOLICKÁ AKTIVACE DIMETHYLNITROSAMINU (vznik alkylačního činidla)

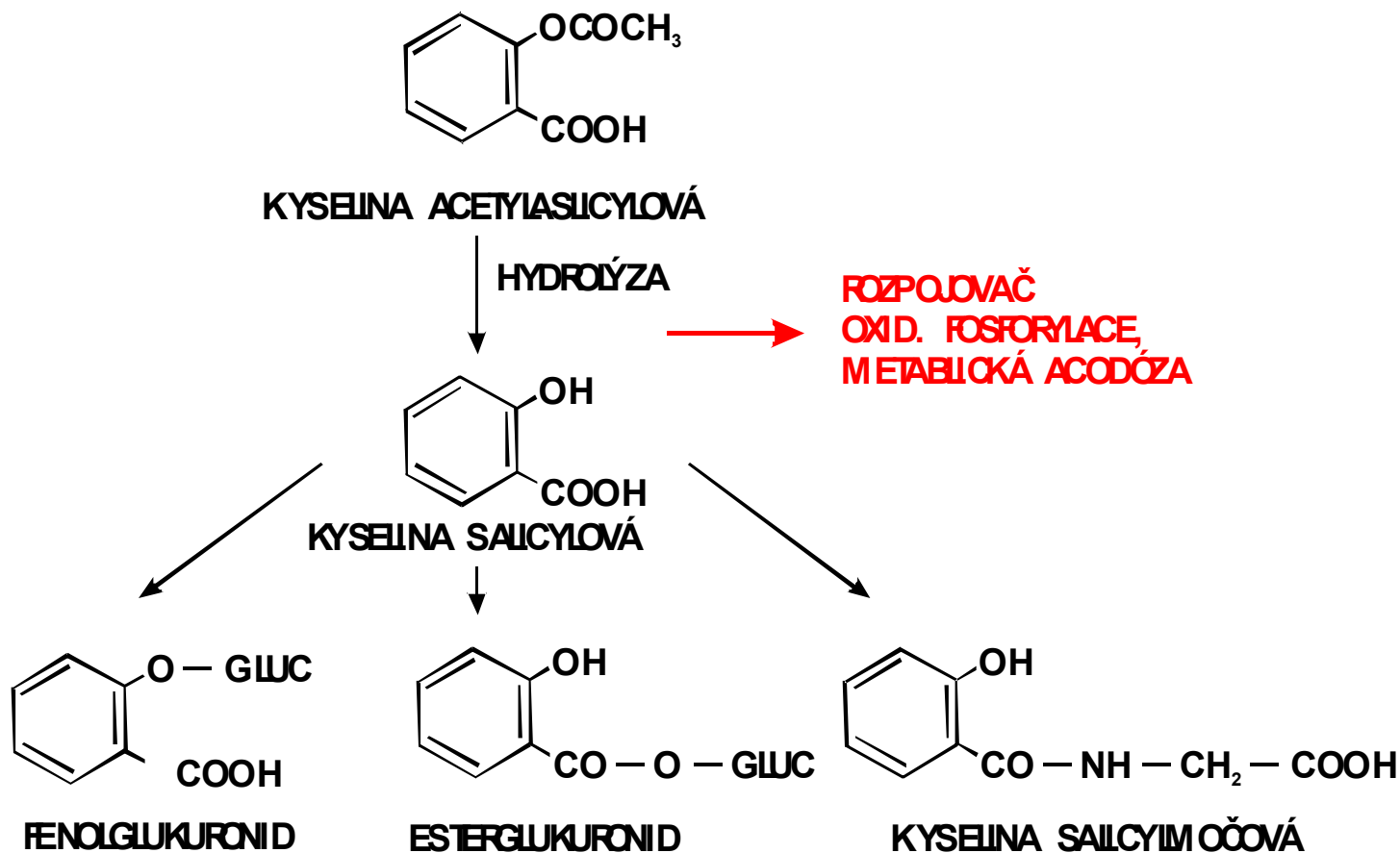

METABOLISMUS VINYLCHLORIDU

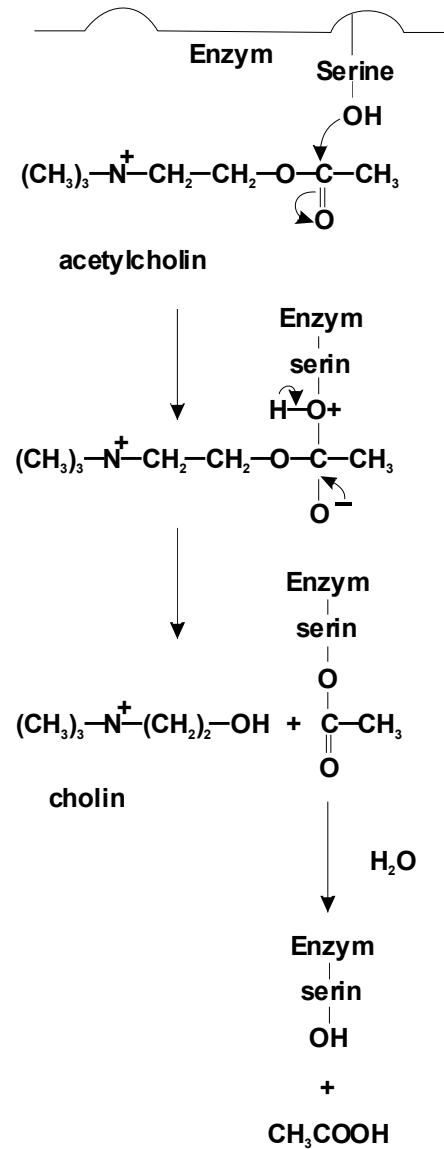
METABOLISMUS ASPIRINU

(TOXICITA PŘI KONCENTRACI > 300MG/L V KRM)

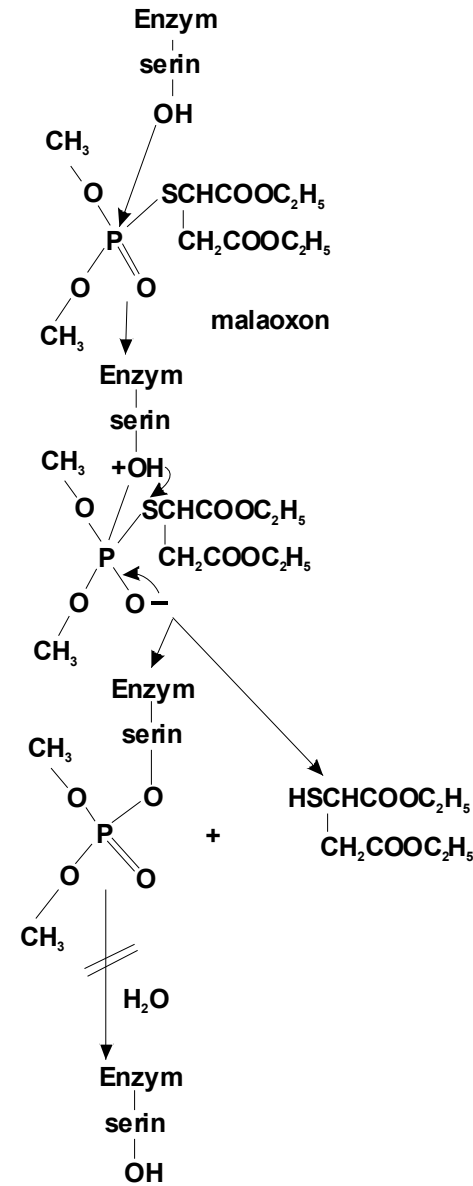

ACETYLCHOLINESTERÁZY

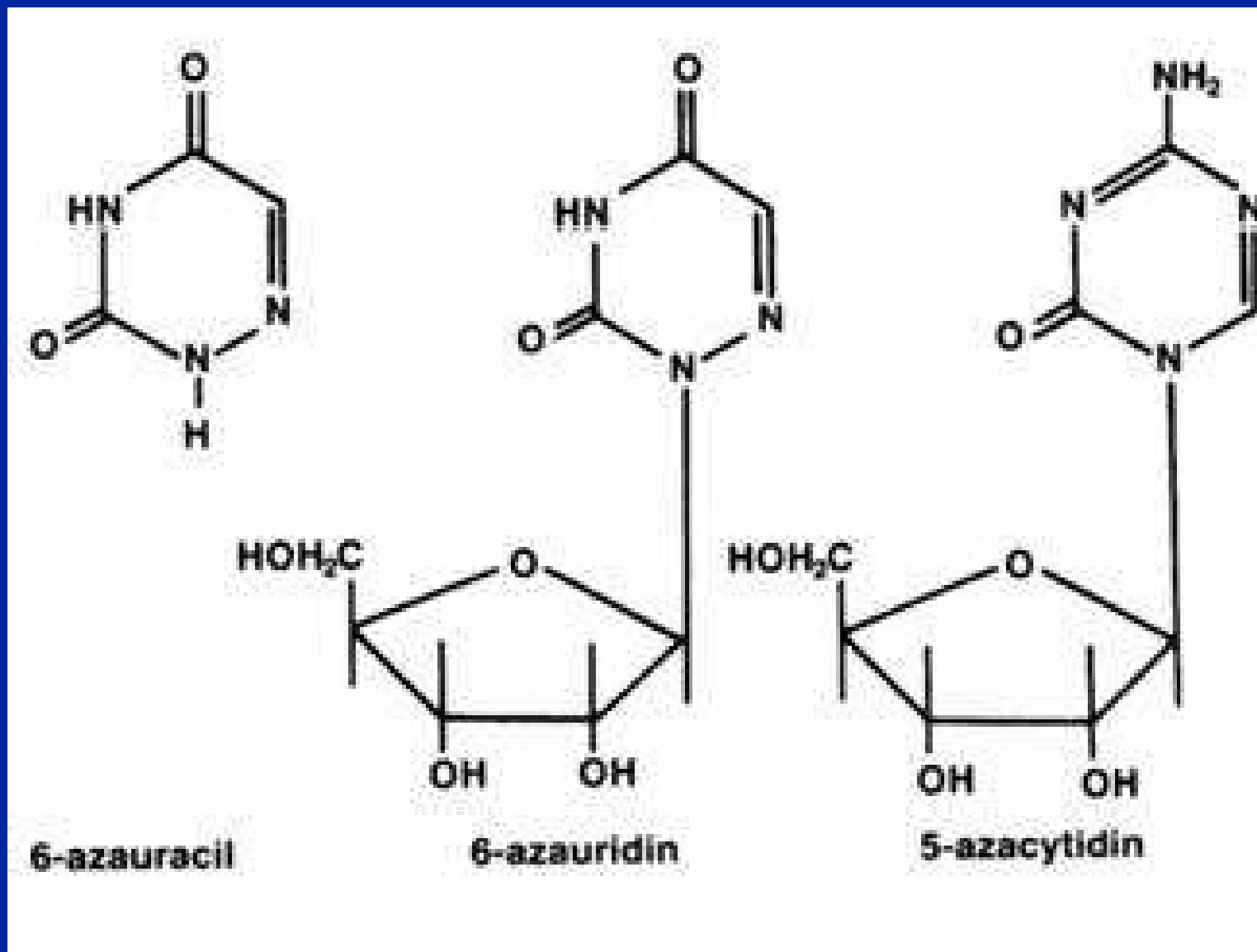
mechanismus hydrolyzy
acetylcholinu

inhibice malaoxenem

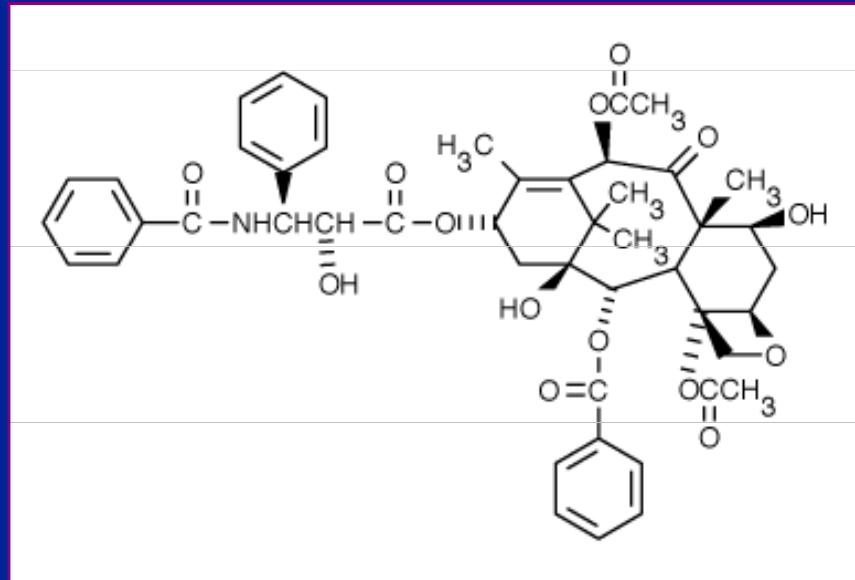

Příklady farmak: cytostatika („antimetabolity“)

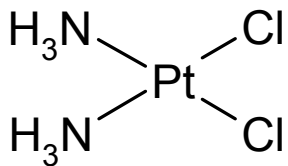

CYTOSTATIKA: PACLITAXEL

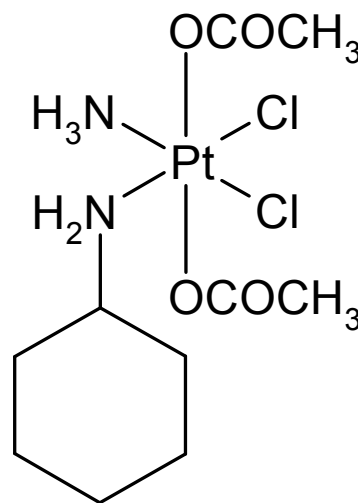

PACLITAXEL

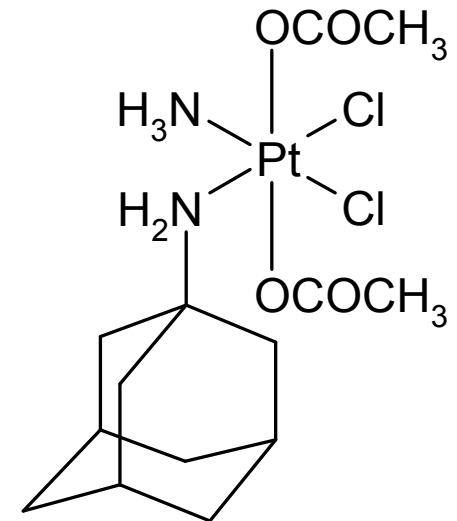
CYTOSTATIKA: DERIVÁTY CISPLATINY

cisplatin

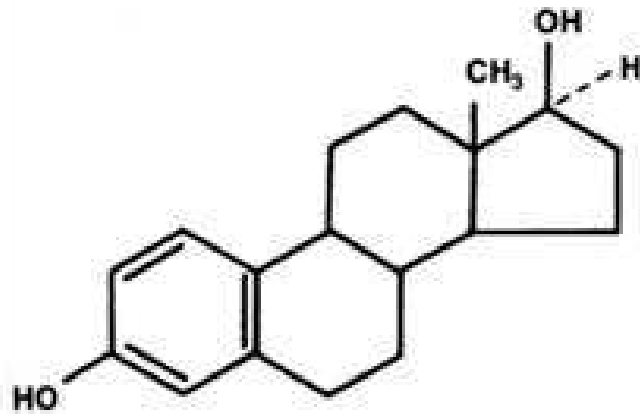

LA-2

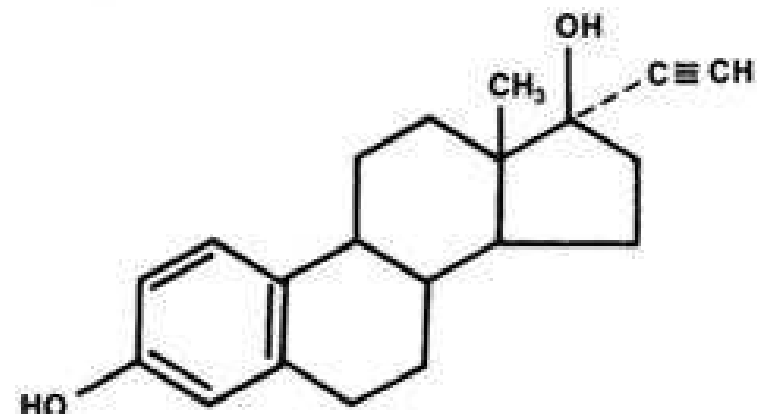

LA-12

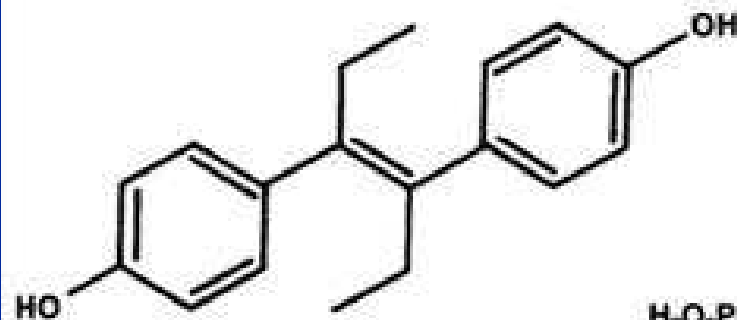
Příklady farmak: estrogeny

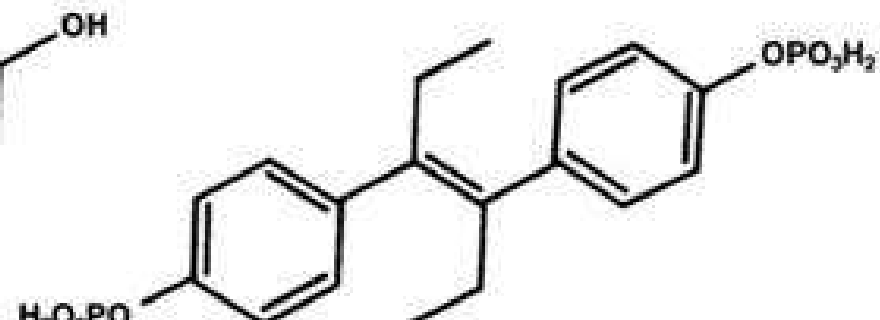
estradiol

ethinylestradiol

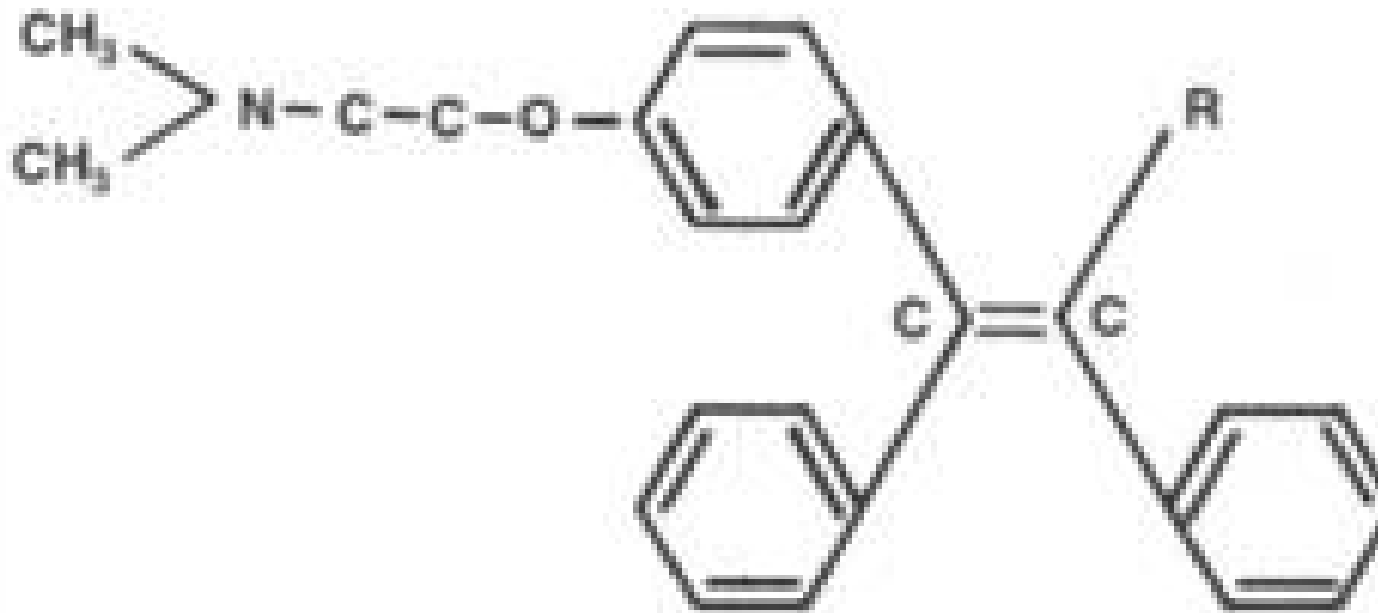

diethylstilbestrol

diethylstilbestroldifosfát

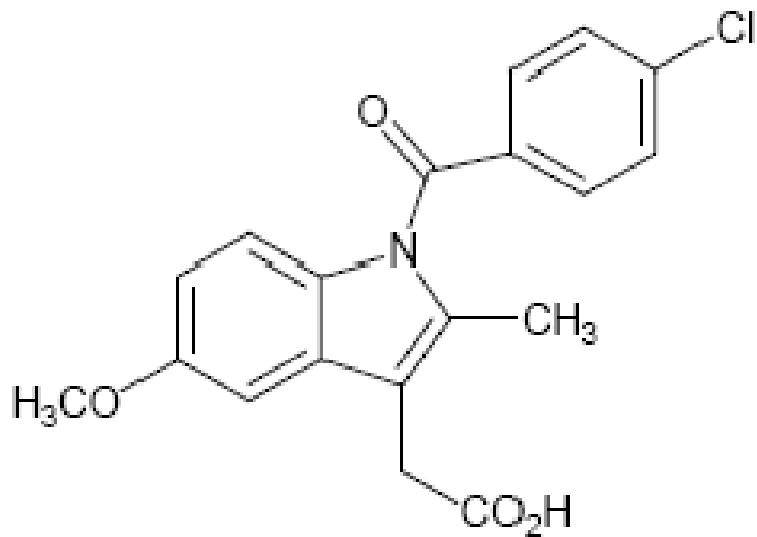
Příklady farmak: antiestrogeny

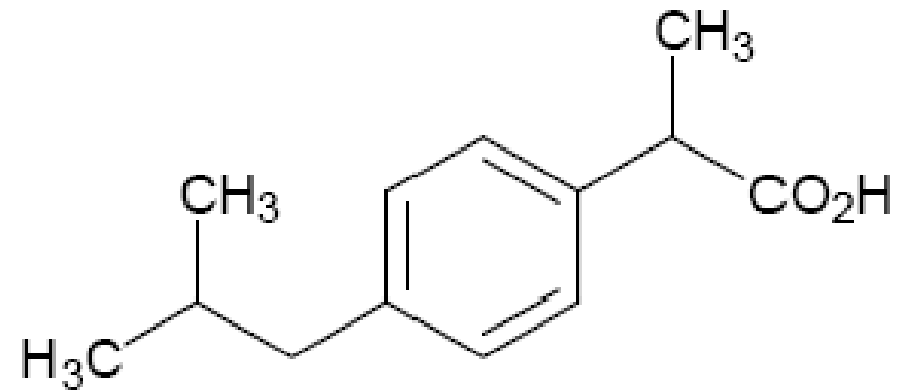
R = CH₂CH₃ – tamoxifen

R = CH₂CH₂Cl – toremifen

INHIBITORY CYKLOOXYGENÁZ (NSAID)

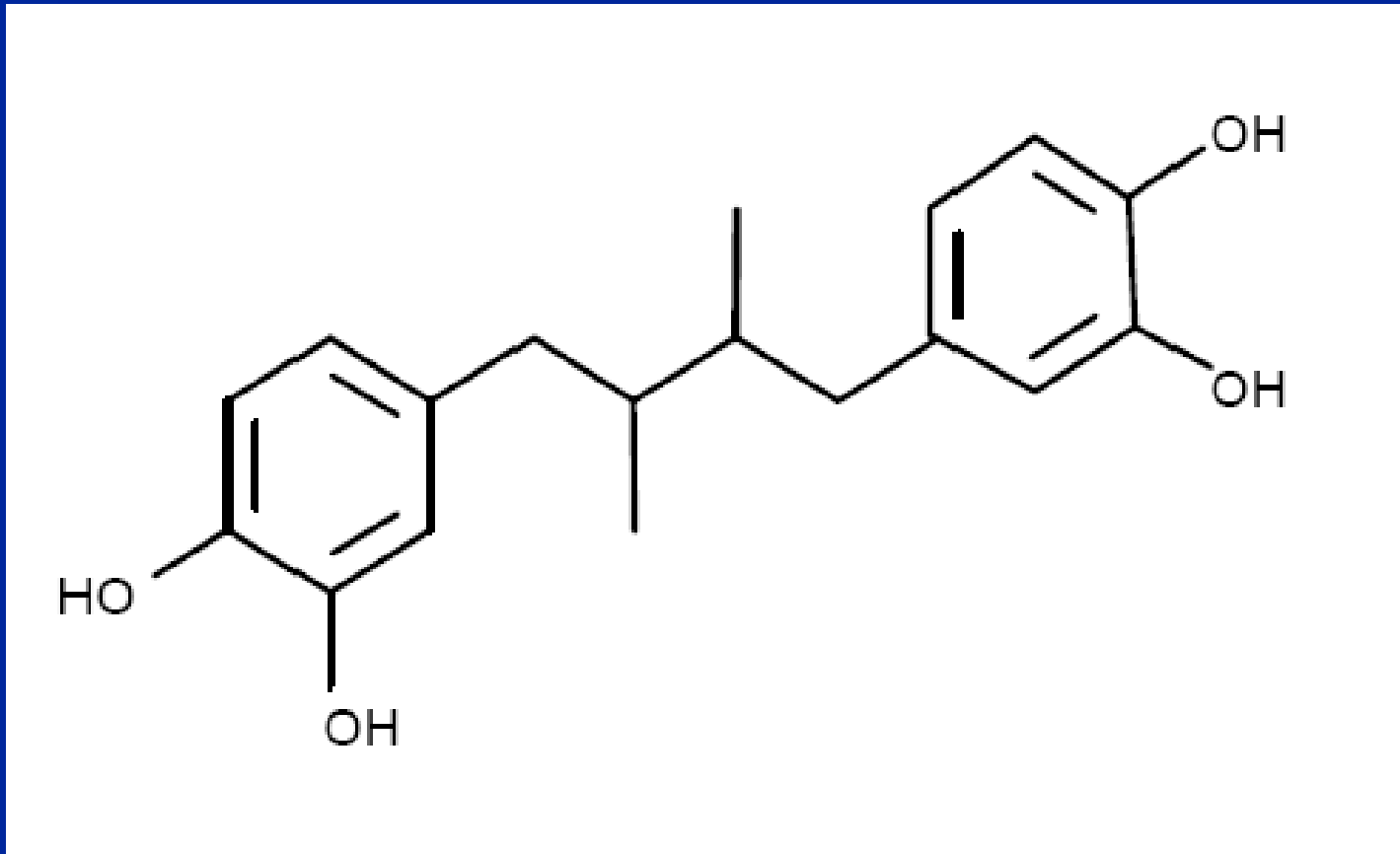

Indomethacin

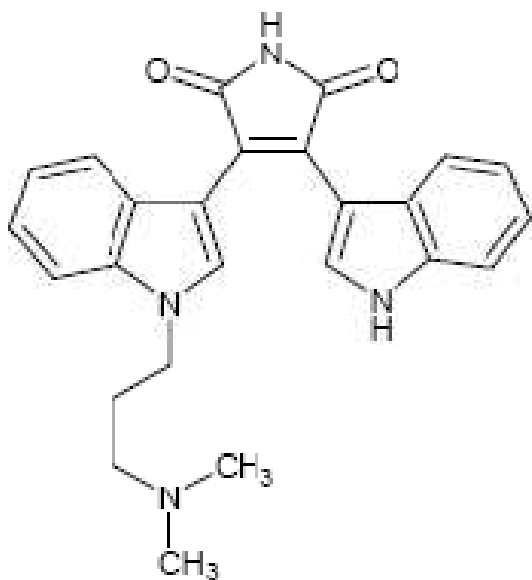
Ibuprofen

INHIBITORY LIPOXYGENÁZ

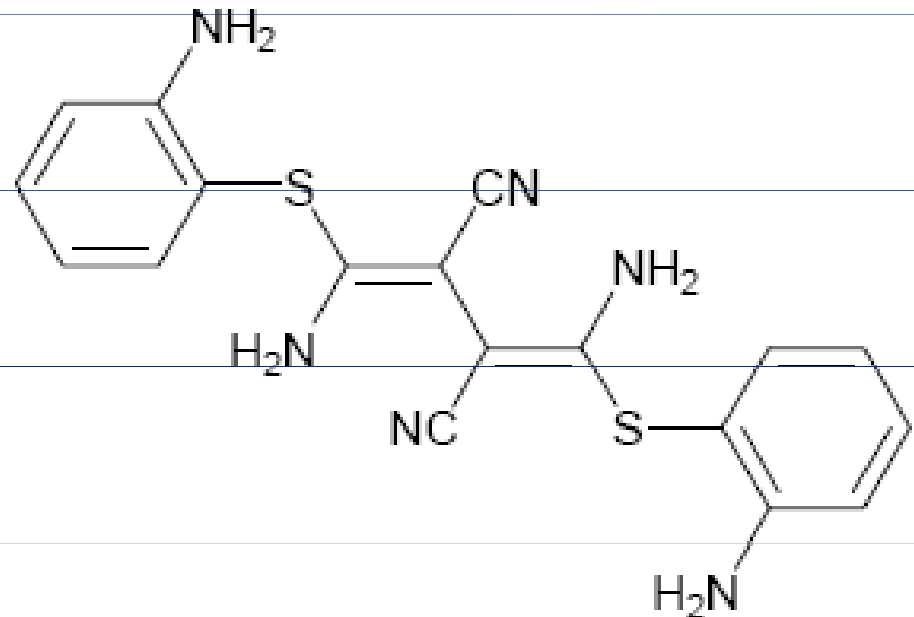

Nodihydroguaiaretic acid (NDGA)

POTENCIÁLNÍ LÉČIVA: INHIBITORY PROTEINKINÁZ

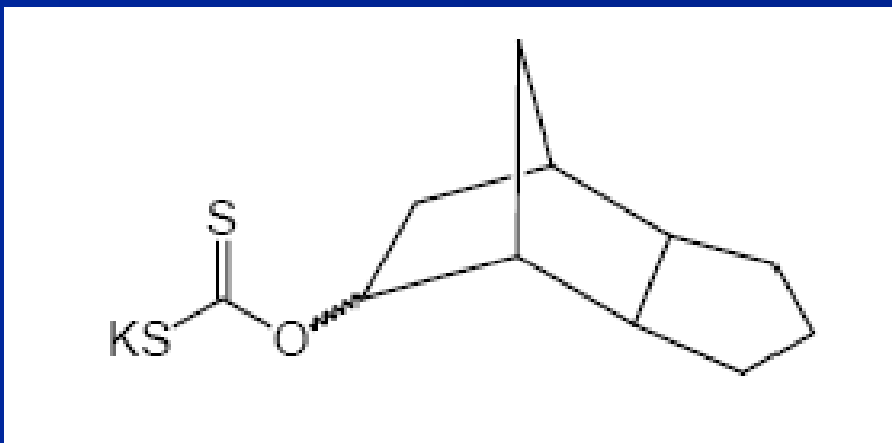
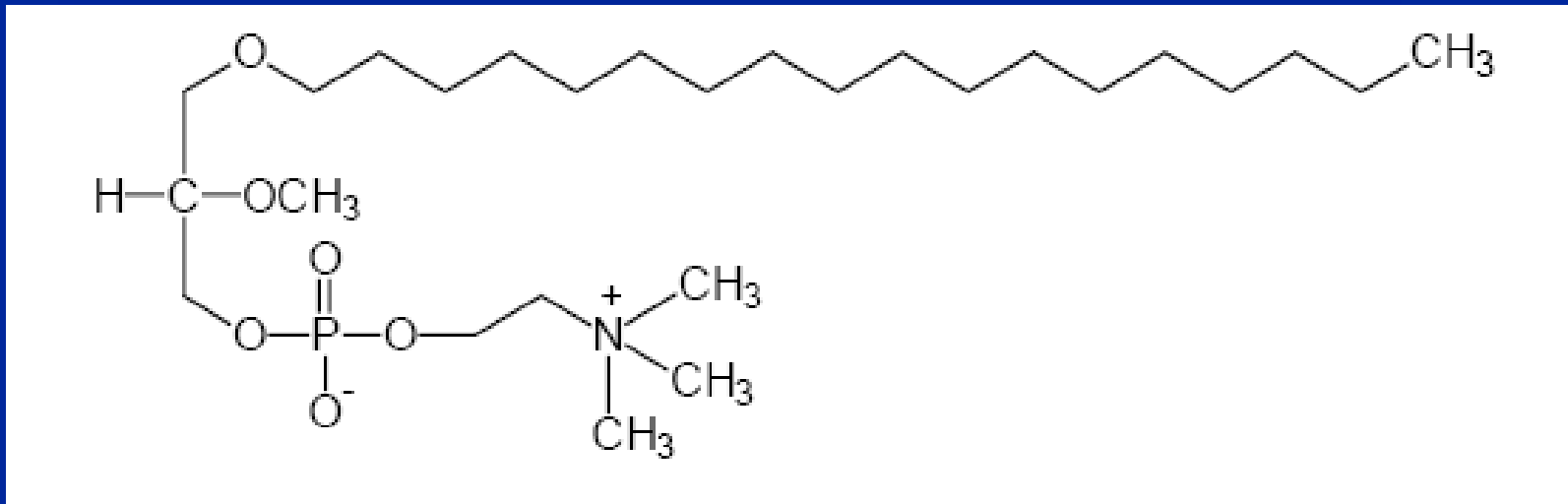
GF109203X (inhibitor PKC)

U0126 (inhibitor MEK1/2)

INHIBITORY FOSFOLIPÁZ

ET-18-OCH₃ (1-O-octadecyl-2-O-methyl-rac-glycero-3-phosphorylcholine)

D-609

(tricyclodecan-9-yl-xanthate)